

PÜSPÖKI NAGY PÉTER

Lehetőségek és választások*

A második világháború viharos időszakának vége felé, 1944. április 19-én születtem az 1972-ben Pozsony II. városkerületébe inkorporált Pozsonypüspökin egy a Monarchia korára jellemző régi polgári család első gyermekeként.

Hatodikos koromtól kezdve bontakozott ki bennem a történelem iránti érdeklődés, noha ez nem volt kizárólagos. Ekkor fedeztem fel a német nyelvű családi könyvek közt az egykötetes Brehm-lexikont az állatok világáról, forgattam a növényhatározót és elmerengtem a Ferenc József kori színes könyvmatos gombahatározó rejtelmében, amely egyik kötete az ehető, a másik meg a mérges gombákat tárgyalta.

Rengeteget olvastam. Az ókortörténeti könyvek értékeire történelem-tanítónóm, Sandtner Józsa néni által ajánlott és kölcsön adott olvasmányok vezettek rá. A plébánia könyvtára akkor még gazdag volt a magyar és magyar nyelvű egyháztörténeti szakirodalomban. Ennek révén ismerkedtem meg a XIX. századi magyar történetírás kiváló alkotóinak számos művével. Sőt ekkor keltette fel érdeklődésemet a héber és az arám nyelv, amely titkaival először egy XVIII. századi latin nyelvkönyv révén kezdtem ismerkedni.

Lelkes és ismételt olvasója voltam Gvadányi Pölöskei nótáriusának, Vörösmarty Mihály, Arany János verseinek és Kölcsey Ferenc társadalomtudományi írásainak, amelyek ma is megbecsült kötetei a könyvtárnak. Elolvastam Jókai Mór összes regényét, némelyiket többször is. Kora ifjúkori olvasmányaim közül nem hiányoztak Verne és May könyvei sem. Ma is meghökkének azon, hogy végigolvastam a Révai Lexikon húsz kötetét.

Az alfától ómegaig elolvasott könyvek közé tartozik még a Borovszky Samu szerkesztette Pozsony vármegye története és főképpen Ortvy Tivadar Pozsony város történetének többször is elolvasott hét könyve.

* Tisztelettel köszöntjük a hetvenéves Püspöki Nagy Pétert. Az eredetileg a Pályakép című rovatunkba szánt beszélgetés helyett a szerző saját maga által a folyóiratunk számára megrajzolt arcélét választottuk – ezt ugyanis a magunk (Végh László és Csanda Gábor) eredeti szándékánál is tudományosabban felfogott pályaképének találtuk. Rövidített, szerkesztett változat. A dolgozat teljes egészében Püspöki Nagy Péter születésnapján kerül föl a Fórum Kisebbségkutató Intézet honlapjára.

Írástörténeti érdeklődésem is ekkor kezdődött, nyilván nagy hatással volt rám a Tóra pergamentekercsre kézzel írott veretes héber betűinek szépsége. A heraldika iránti érdeklődésem is erre az időre nyúlik vissza, amikor pusztán esztétikai érdeklődésből fakadóan a Borovszky-monográfia egyszínű címereinek sokaságáról készítettem festett színes változatot. Sőt az oklevélolvasás első kísérletei is idáig nyúlnak vissza, mert az Ortvaznál közölt hasonmásokat az általa mellékelte teljes szövegű átírások segítségével próbálgattam elolvasni.

Ezek voltak azok az alapok, ahonnan a későbbi történéspályám indult.

1. Az érettségítől az egyetemi tanulmányaim befejezéséig és az első doktorátusig (1961–1972). Az első könyveim és az első találkozások a személynek szóló lehetőségekkel és a választás szükségszerűségével

1961. június 12-én érettségiztem Pozsonyban a Duna utcai magyar gimnáziumban, amelyet akkoriban Általános műveltséget nyújtó 11 éves középiskola érettségivel néven neveztek hivatalosan.

Akkoriban január és február folyamán folytak a szokásos jelentkezések a felsőbb szakiskolákra, főiskolákra és egyetemekre. Én is jelentkeztem a pozsonyi Comenius Egyetemre. Erről majd alább a második szakaszban lesz szó.

Márciusban egy váratlan meghívást kaptam egy egyhetes külföldi továbbtanulásra vonatkozó tájékoztatásra egy a Kis-Kárpátokban fekvő üdülőbe.

Amint az a helyszínen kiderült, a Nemzetközi Kapcsolatok Moszkvai Állami Intézete (később Egyeteme), a Московский Государственный Институт Международных Отношений (Университет) által nyújtott továbbtanulási lehetőségről volt szó, teljes körű állami ösztöndíjjal. Mintegy tizen-tizenketten lehettünk ott.

Rendkívül korrekt, tárgyilagos tájékoztatást kaptunk egyrészt az intézet céljáról, másrészt a tanulmányi követelményekről. A nekünk felkínált lehetőség a tanulmányok elvégzése után egy esetleges Moszkvában maradást sem kizárva a csehszlovákiai karrierdiplomata szolgálatba való belépést tette volna lehetővé.

A diplomáciai szolgálat lehetősége meg a határozottan igényes követelményeket támasztó tanulmányok témaköre és a szigorú intézményi fegyelem számomra egészen is vonzóak voltak. Az ajánlat ezen felül még körültekintő is volt, mert a tényleges megkezdésük előtt egyéves intenzív orosz és angol nyelvi felkészítést is magába foglalt.

Azt nem árulták el, hogy az egész Szlovákiából milyen alapon válogattak össze minket. Ez utólag lett számomra érdekessé, mert – amint az a következő szakaszból kiderül –, a rólam készült kádervélemény kifejezetten rossz volt és a továbbtanulásomat kizárta.

A választ nem azonnal kérték, lehetőséget adtak a mérlegelésre. Noha – mint említettem, az ajánlat számomra vonzó volt – végül nem jelentkeztem.

Döntésemben a szüleim nem befolyásoltak. Akkor azonban még időben felette közel volt, hogy a helyi pártbizottság nem ajánlotta a gimnáziumnak, hogy a tanulmányi eredményeim alapján járó ösztöndíjban részesítsenek, édesapám politikai okokból volt raboskodása sem sülyedt a feledésbe, hiszen nagymértékben járult hozzá édes-

anyám súlyos szívbajához, ami sűrűen jelenlévő probléma volt. Mindez összességében nem támogatta azt az elengedhetetlen erkölcsi bizalmat, ami az igenlő döntéshez nélkülözhetetlen volt.

Akkor még nem sejtettem, nem is tudtam, amit a később szerzett sokrétű, részben történetkutatói tapasztalataim fényében felismerhettem, hogy a fasiszta rendszerek és kemény diktatúrák kivételével az aktuális politikai propaganda kívánalmái szerint mozgó vulgus felett lehetnek olyan magas szintű személyiségek, csoportok és intézmények, amelyek céljai, törekvései és magatartása annak ellenére is bizalomra érdemes, ha azt a széles társadalmi viszonyok nem látszanak igazolni.

Ezért, ha a mai ismereteim fényében, de akkor kellene újfent dönteni, lehet, sőt valószínű, hogy másképpen döntöttem volna. Ezt azonban senki ne tekintse sajnálkozásnak, mert nem az.

Ez az első választásom volt eddigi életem számos választása közül annak a kettőnek az egyike, amely helyessége nem egyértelmű.

A gimnázium rettegett attól, hogy teológiai tanulmányokat fogok folytatni. Ezért mindent megtettek annak érdekében, hogy az egyik csinos és kedves osztálytársnőmmel, egy régi pozsonyi család sarjadékával összeboronáljanak.

Én meg azt fontolgattam, hogy jogász vagy történész legyek-e. Végül győzött bennem a történelem iránti vonzalom. Benyújtottam tehát a jelentkezésemet a Comenius Egyetem Bölcsészkarára Pozsonyban. A felvételi vizsgára annak rendje és módja szerint meghívtak.

A meglepetés ezután jött. A felvételi vizsgán nem történelmi ismereteket felmérő kérdéseket tettek fel nekem, hanem azt firtatták, hogy a „burzsoá-klerikális” múltú családból eredő szemléletemet miképpen fogom tudni összhangba hozni a marxizmus-leninizmus szellemével. Erre azt válaszoltam, hogy a nagy tudású és tehetséges leendő egyetemi tanárain bizonyára majd meggyőznek az igazukról. Úgy tűnik, sem a nagy tudásukban, sem a tehetségükben nem bíztak, mert postafordultával megkaptam az elutasító határozatot.

Mind az elutasítás, mind a feltett kérdések felháborították a már említett volt gimnáziumi osztályfőnökömet és egyben történelemtanároimat, Hopko Jánost. Az illető tanszéken volt egy földije, aki minden köntörfalazás nélkül elmondta, hogy az egyetem igen rossz kádervéleményt kapott a családomról, ezért eleve eldöntötték, nem vesznek fel.

Ez volt számomra az első tanulság arra nézve, hogy ugyanabban a társadalmi rendszerben az alacsonyabb és magasabb rendű intézmények és vezetői meg munkatársaik értékrendje nem azonos. A kimagasló hírnevű moszkvai Nemzetközi Tanulmányok Intézetében való továbbtanulásnak a rossz kádervélemény nem lett volna akadálya, míg a pozsonyi egyetem akkori politikai motivációkkal terhelt körülményei között akadályt képezett.

Az elutasítás nem választás volt, hanem helyzet, amelyet meg kellett oldani. A rossz kádervélemény minden tekintetben korlátokat jelentett. Akkor még érvényben volt a haladéktalan munkavállalás büntetőjogi következményekkel járó kötelezettsége. Ezért átmenetileg a helyi földműves-szövetkezet alkalmazottjaként raktári munkás lettem.

A Szent Cyrillről és Metódról elnevezett Hittudományi Kar részéről jelzést kaptam, hogy ha egy évet fogok dolgozni a földműves-szövetkezetben, akkor munkásnak tekintenek majd és fel fognak venni.

Az esztendőtt arra használtam fel, hogy a 7–8. osztályos koromban magánszorgalomból megkezdtem, majd a gimnáziumban tantárgy keretében szerzett latin nyelvi ismereteimet elmélyítsem, mert a Hittudományi Karon akkoriban a fő tárgyakat még latinul adták elő.

A teológiai tanulmányaimat a mondott római katolikus Hittudományi Karon 1962 szeptemberében kezdtem meg. A kar és a vele szorosan egybekapcsolt papi szeminárium kis közösség volt. Az öt évfolyamban összesen ötven hallgatót képeztek egész Szlovákia számára.

Az oktatás, mint említettem, a fő tárgyak esetében latin nyelven folyt. Én már jó latitudással érkeztem, így számomra nem okozott gondot, hogy a hagyományos teológiai képzés első két évében a skolasztikus filozófia alaptárgyait, a logikát, kritikát, ontológiát ne csupán hallgassam, hanem értsem is. A bibliai ismeretek segédtudományait, a latin, ógörög, héber, arab és ógyházi szláv nyelvet meg a bevezetést a bibliai alapismeretekbe már szlovákul adták elő. Az említett nyelvek tanítása a latin kivételével inkább tájékoztató bevezetés volt.

A skolasztikus, vagy tomista filozófiát az említett keretek közt kiváló tudású professzor, az 1971-ben elhunyt ThDr. Jozef Straka adta elő, aki Rómában a Gregorianum Egyetemen szerezte meg a teológiai magisteriumot és a doktorátust, amely a jezsuiták kezében volt.

Hazatérte után a pozsonyi, akkoriban autonóm római katolikus Teológiai Karon a tomista filozófia professzora lett, ilyenként ismertem meg. Nagy tudású, jóindulatú és korrekt professzor, igazi ortodox tomista szellemiségű ember volt. Nem szerették, mert nem viselte el a magolást, sőt ha kellett, a tanártársaival is szembeszállt.

Általa ismerkedtem meg a tomista filozófus, Aquinói Szent Tamás (1225–1274) tanításával, akiről tudni kell, hogy a párizsi egyetem professzora volt és ő emelte be Arisztotelész filozófiai rendszerét a keresztény filozófiába. Ekkor lettem Aquinói mester kései tanítványává, és ma is az vagyok. Világos logikája, kritikája és ontológiája alapozta meg a történettudományi eredményeimet is.

Több más teológiai professzorról is fontos említést tennem, akiknek mind emberi, mind szakmai tekintetben sokat köszönhetek. Ezek közé tartozik Alojz Martinec, az ószövetségi bibliai tudományok, Alojz Miškovič, az ószláv nyelv, az egyháztörténet és az egyháztörténeti segédtudományok professzora és nem utolsósorban a theologia moralis tanára, Cyril Dudáš.

Az akkori viszonyok közt széles körűnek mondható kapcsolataim alakultak ki több külföldi katolikus egyházi központtal. Személyes baráti kapcsolatba kerültem az akkori berlini érsek, Alfred Bengsch bíboros jogtanácsosának teológus fiával, egy belga teológussal, akiről még szót ejtek, egy-két ausztriai és német püspökséggel, sőt vatikáni kapcsolataim is alakulni kezdtek. Kutatóként pedig jó kapcsolatba kerültem az Esztergomi Érsekséggel, és barátokra találtam a Pannonhalmi Főapátságon is.

Az említett helyekről, kiváltképpen néhány osztrák és német püspökségtől, sőt Vatikánból is értékes teológiai szakirodalom bő sorozatát kaptam, köztük a

Gregorianum meg a madridi pápai egyetem kiadványait, kézikönyveit, amelyek gyakran heti-kétheti sűrűséggel postán érkeztek. Nem csupán a teológiai ismereteimet mélyítették el, hanem nagymértékben megalapozták azokat az elengedhetetlen ismereteket, amelyek nélkül az európai térség egyetemes középkori történetét, a közös vallási, jogi és kulturális alapokat, azok hatását az egyes államokra nemzeti nézőpontból vagy egyáltalán nem, vagy csupán torzan lehet felismerni.

A biblikum és a dogmatika kifinomult és sokoldalú szakirodalma olyan szövegfilológiai szempontrendszert nyújtott, amelyet eredményesen tudtam és tudok felhasználni a történeti forráselemzésben is.

Mint fontos értéket meg kell említenem a retorika gyakorlati és elméleti oktatását, amely ma szinte minden kelet-európai egyetem képzéséből hiányzik.

Teológiai tanulmányaim befejezését négy teljes tanév elteltével a papi békemozgalom szélsőséges korifeusai akadályozták meg. Formálisan 1966. november 12. napján, amint azt a következő szakaszban vázolólok fel.

Az 1951-ben megalapított csehszlovákiai papi békemozgalom, amelyet az 1968. év eseményei söpörtek el, lényegében a kommunista és elvi szinten ateista államhatalom meg a papság egy részének elvtelen kollaborálását jelentő szervezet volt. A II. vatikáni zsinat idején (1962. 10. 11. és 1965. 12. 8.) és azt követően intenzív tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy a papságot Róma hűségétől és a helyi püspökök iránti engedelmességtől eltántorítsa és végső, még csak sejtethető célként, valamiféle új nemzeti egyházat hozzon létre.

Ezekbe a törekvésekbe nem csupán a felszentelt papságot igyekeztek több-kevesebb sikerrel bevonni, hanem az e tekintetben meglehetősen tájékozatlan teológiai hallgatókat is meg kívánták nyerni.

Ezeket az eseményeket megelőzve kezdett beérni a XXIII. János pápa által megkezdett, majd VI. Pál pápa által folytatott vatikáni „keleti politika”, azaz nyitás Moszkva felé, amelynek gyakorlati megtestesítője és motora Agostino Casaroli bíboros államtitkár volt. A nyitás már 1964-ben Magyarország és Vatikán közt részleges egyezményhez vezetett. Ez eredményezte a vallásgyakorlatra vonatkozó törvény elfogadását Moszkvában, valamint a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását.

Moszkva rendelkezésére a Varsói Szerződés tagállamai engedélyezték, hogy a Vatikán megbízottja a moszkvai útja kapcsán minden teológiai kart és papi szemináriumot meglátogathasson. A megbízott az említett belga teológus volt. A pozsonyi teológiai kar és papi szeminárium vezetői nyugtalanul várták a látogatását.

Megrökönyödésükre a megbízott velem kívánt találkozni. Letagadták, hogy az épületben vagyok. A találkozó a kánonjogi szeminárium könyvtárában, ahol könyvtáros voltam, akaratuk ellenére megvalósult.

A következő napon az Állambiztonsági Rendőrségen találtam magam. Az elsőt több kihallgatás követte. Számomra ezek megrázó események voltak, hiszen e tekintetben teljesen tapasztalatlan voltam. Végül a kihallgatótiszt elmondta, a Teológiai Kar vezetői azzal jelentettek fel, hogy én lennék a Vatikán rezidense és rádióadót kaptam a megbízottól nagy csokoládétáblának álcázva. Hozzátette, hogy ha rádióadóm lett volna, azt előbb fedezte volna fel a szolgálatuk, mint a Teológia vezetői.

A provinciális békepapság nem volt tájékozott a Vatikán és Moszkva közti nyitás komolyságáról, és ahelyett, hogy ennek irányába haladtak volna, földhözragadt provinciális szervilizmusban éltek.

Miután a teológushallgatók előtt presztízsem volt, a kari vezetés a kar titkára révén sorozatosan egyre nagyobb ajánlatokat tett, ha támogatni fogom a papi békemozgalmat. (Kezdetben jól jövedelmező, kevés feladattal járó káplánságot a Dómban, majd ezen felül mentesítést a katonai szolgálattól, végül teológiai doktorátust és tanári állást a karon.)

Annak reményében, hogy az ígéretes karrier talán „józan belátásra” bír, kari békepapi konferenciát szerveztek, amelyen egy általuk előre elkészített maszlagot kellett volna felolvasnom.

Fel is olvastam egy hasonló terjedelmű, kb. tíz soros szöveget, de nem azt, amit fel kellett volna olvasnom. Elmondtam, hogy a béke eszméje szent, mindenkinek törekednie kell rá, de oly módon, hogy ezen a címen ne szakítsanak el a római pápa főségétől és ne helyezték mellékvágányra a megyés püspököket, mert ilyen célokban soha nem fogom támogatni őket. A konferenciának nyomban vége szakadt, hallatlan zűrzavar keletkezett, a rektor másnap sokszorosan megfenyegetett.

A karácsonyi szünetben principálisom, Dr. Horváth Károly közölte velem: „Többé be ne tedd a lábad a Teológiára, ki vagy rúgva, az Isten sem segít rajtad!” Az Isten mégis megsegített. Ekkor még meggondolták magukat.

A nyári szünet elején, amikor már a teológusok otthon voltak, a rektor meg a dékán rendeztek egy kizárási komédiát, amelyen megállapították, hogy reménytelenül javíthatatlan vagyok. Ennek alátámasztására hamis tanút is hoztak, egyik hallgatótársamat, aki azt az ostobaságot adta elő, hogy arra akartam rávenni, szökjön Romániába! Meg is jutalmazták érte egy jövedelmező sinecurával, feladatokkal nemigen járó beosztással.

Röviddel ezután a titkosszolgálat egyházi ügyekkel foglalkozó egyik tisztje találkozóra hívott az egyik kávéházba.

Előadta, lehetővé teszik, hogy útlevéllal, amelyet egy-két nap múltával kiutazóvízzel ellátva megkaphatok, Rómába utazzam. Azt is elrendezik, hogy anyagi gondjaim se legyenek. Szabad kezet kapok abban, hogy mely katolikus egyetemen fogok tanulni Rómában, szabadon részt vehetek bármiben. Törekedjem arra, hogy minél sikeresebb legyek. Aláírni semmit sem kért, azt azonban kikötötte, ha a nyári szünetekre hazalátogatok, menjünk el többször közös ebédre.

Az ajánlat meggyőződéseim szerint komoly volt, és álltak volna íratlanul is a szavukat. Gondolkodási időt is kaptam. Az ajánlatot azonban erkölcsi okok miatt nem fogadtam el. Többé nem találkoztunk.

A Teológiai Karon történeletről természetesen a püspökömet, ThDr. Lazík Ambrust – aki felvett a klerikusi rendbe (ezt az egyházi hivatalok viselésére feljogosító alsó rendet az új egyházi törvénykönyv eltörölte) – részletesen tájékoztattam egy hosszabb latin nyelvű feljegyzésben.

ThDr. Lazík Ambrus püspök úr magához kéretett. Hosszabb beszélgetés keretében elmondta, hogy a helyzetbe egyszerűen nem tud beavatkozni, mert a teológián hatalmaskodó békepapak semmibe veszik. Miután nem volt magasabb egyházi rendem, szabad belátásomra hagyta a továbbiakat.

A Teológiai Kar döntését természetesen megfellebbeztem. Az iskola- és művelődésügyi megbízotti hivatal (Poverenictvo SNR pre školstvo a kultúru PŠK) egyik osztályának, az Egyházügyi Hivatalnak akkoriban nagyhatalmú vezetője, Belánsky magához rendelt.

A beszélgetésünk értelmes volt. Elmondta, hogy ha kívánom, felveszi a telefont, elrendeli, hogy a kizárásomat felejtsek el, s mivel a rendelkezését nem lehet megszegni, folytathatom a tanulmányaimat. Figyelmeztetett azonban: tudatosítsam, hogy fél éven belül újfent meg fog ismétlődni a helyzet, mert jellemtelen emberekről van szó.

Ajánlotta, gondoljam meg a döntésemet. Mivel a helyzetelemzése helytálló volt, közöltem vele, civil egyetemen kívánom folytatni a tanulmányaimat. Azt mondta, ha bármilyen szakra jelentkezem a Komenský Egyetemre, fel fognak venni.

Többé nem találkoztunk. 1966. november 12. napján kézbesítette a posta a fellebbezést elutasító határozatot. A teológiai tanulmányaim ezen a napon befejeződtek.

Érdekességként jegyzem meg. A következő tavasszal, 1967 tavaszán jelentkeztem a Comenius Egyetem Bölcsészkarára a levéltártan szakra. Felvettek.

Később a tanszékvezetőm, néhai Alexander Húščava professzor, akivel szinte baráti kapcsolatba kerültem, elmondta, hogy noha a felvételi vizsgán kiválóan megfelelttem, a határozat politikai okok miatt, teológiai tanulmányaimra tekintettel nemleges volt.

A levéltártani tanszék ekkor váratlanul minisztériumi ellenőrzést kapott, és a kiküldött bizottság súlyosan kifogásolta az elutasító határozatot. Arra hívták fel a tanszék figyelmét, hogy egy tehetséges induló fiatalembernek pusztán azért, mert korábban teológiai tanulmányokat folytatott, nem szabad megtörni a karrierjét. Az elutasító végzést megsemmisítették és helyette a felvételemről kaptam értesítést.

Ne feledjük, ez 1967 tavaszán történt, egy évvel 1968 előtt. A nagyhatalmú állami tisztviselő önzetlenül állta a szavát. Lelkében nyilván ő is tudta, a régi rendszeren változtatni kell. Nem tudtam már neki megköszönni. Köszönetemet most rovom le.

Ezt követően különféle mendemondák kaptak lábra, amelyek szerint sutba vágtam a reverendát, mert szerelmes lettem.

A valóság az, hogy a később nejemmé lett Szilviával két nappal azt követően találkoztam, amikor már kézhez kaptam a kizárást véglegesítő végzést, azaz 1966. november 14-én. Ezután még hat év telt el, amíg házasságot kötöttünk.

A történetírás, mint az a fentiekből kiderül, régi érdeklődésem volt. Teológus koromban kezdtem meg a rendszeres forrásfeltárást, Püspöki történetének megírását.

A Pozsonyi Városi Levéltárhoz kapcsolódik majdani professzorommal, Alexander Húščavával történt első találkozásunk.

A tudományos történeti mű felépítését, kellékeit, a tények, események vizsgálatának módszereit és egyéb csínját-bínját nagy példaképem, Ortvy Tivadar Pozsony város története című művéből elemeztem ki. Szerencsés volt a példakép-választásom, mert az alapul vett könyvét, amely vagy száztíz éve látott napvilágot, ez ideig még senki felül nem múlta és még soká nélkülözhetetlen forrásmű lesz. Így lesz ez annak ellenére, hogy időközben számos új régészeti és kora középkori, vagy ha úgy tetszik, 1000 előtti időből való új és becses ismeretre tettünk szert. Ortvy Tivadar munkái révén a régiségből a praktikus tanítóm volt.

A tudományos alkotás szellemi követelményeit másik virtuális mesteremtől, Aquinói Szent Tamástól, a párizsi egyetem említett professzorától tanultam meg. Sokat foglalkozott különféle írásaiban az alkotás kérdéseivel és körülményeivel. Ő ismerte fel, hogy a valódi mű először az alkotója lelkében, szellemében formálódik ki. Amíg ott meg nem érik, teljessé nem válik, nem szabad kivetíteni, mert csupán torzó lesz, de könnyen lehet, hogy az sem. A kivetítés sokféle lehet. A festő lefesti a belső képet, a szobrász például kőbe vési azt, és addig munkálkodik rajta, amíg az anyagi alkotás a szellemi képnek a legjobban megfelel. Ha meg valaki írja a művét, akkor előbb ismernie kell azok tudását, akik a témával foglalkoztak. Minél áthatóbban meg kell ismernie a leírandó dolgokat, majd össze kell hasonlítania a korábbi ismeretekkel, fel kell ismerni, hogy azok miben és mennyiben helyesek, miben pontatlanok vagy rosszak, annak okát kell adni, bizonyítékkal alátámasztani és levonni a következtetéseket. Természetesen mindebben maradéktalanul választ kell adni a ki, mikor, kivel, miért, hogyan és mi célból kérdésekre. Ha ezt mind megtettük, elkészült az új mű, és annak jónak is kell lennie.

Püspöki mezőváros történetét a fentiek szellemében írtam le. Az új történeti felismerések sorát alapoztam meg vele. Ilyen a Limes Romanus valódi helye a szlovákiai Duna-szakaszon, amelyet még most is sokan a Nagy-Duna mai vonalán szeretnének látni. Időközben kétségtelenné vált, hogy a Csallóköz északi oldalán húzódott. Ebben fogalmaztam meg a Frank Birodalom avar tartományának alapvető kérdéseit és jutottam el addig, hogy az a tény, hogy Püspöki az esztergomi érsekek ősi birtoka, de mégsem Érsekfalva, feltárandó kérdés. Későbbi kutatásaim folytán tártam fel, hogy az Esztergomi Érsekséget egy országos joghatóságú Esztergomi Püspökség (963–1000) előzte meg. Más írott bizonyítékok mellett erre utal az érsekség hét ősi Püspöki nevezetű birtokának ez a névalakja is.

Kutatásaimról tudomást szerzett néhai Mandli Imre, a Helyi Nemzeti Bizottság elnöke, egyébként akkoriban igen befolyásos politikus, s megkeresett azzal, hogy szívesen megjelenteti a könyvemet magyarul és szlovákul is.

Támogatásával és személyes kapcsolataim keresztül ismertem meg először a könyvnyomtatás nyomdai rejtelmét. Mivel a képanyagot már én szerkesztettem tipográfiai tekintetben is, indult el a könyvtipográfia iránti érdeklődésem, amely odáig fejlődött, hogy később könyveim nyomdai tipografizálását kizárólag magam végeztem.

Néhai Mandli Imrében egy végtelenül becsületes embert ismertem meg, aki a köz szolgálatát önzetlenül végezte.

Első könyvem két kiváló személyiség lektorálta. Szakmai tekintetben a szlovák középkortudomány kimagasló alakja, későbbi professzorom, Richard Marsina. Magyar stilsztika tekintetében pedig néhai Turczel Lajos, aki kigyomláta az első munkám nyelvi pongyolaságait.

Püspöki mezőváros története magyar változata azon a héten került nyomdába, amikor megkezdtem tanulmányaimat a Comenius Egyetemen. Kevesen mondhatják azt, hogy doktori disszertációjukat azt megelőzően készítették el, mielőtt szakmai tanulmányaikat megkezdték az egyetemen.

Mint már említettem, a világi egyetemi tanulmányaimat 1967 szeptemberében kezdtem meg a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészkarán a levéltártani tanszéken. A tan-

szék vezetője a nagy szakmai tekintéllyel bíró Alexander Húščava professzor volt, akiről fentebb már megemlékeztem.

Máig emlékszem az első évfolyamot záró paleográfiavizsgára. A jelentkezett hallgatók közül senki sem jött el. A professzor meg boldog volt, hogy valaki ott van, így reggel nyolctól délután egyig „vizsgáztatott”. Azon túl, hogy végig megbeszéltük a paleográfiakönyvében foglaltakat, sok mindenről esett szó.

Röviddel ezután magához hívott és közölte, hogy nyolc félév teológia után méltánytalan ismét első évfolyamban kezdeni, de a teológiai tanulmányok beszámítására nincs mód. Ezért felajánlotta, hogy ha egyetértek vele, felterjeszt rendkívüli tantanterv engedélyezésére, s így tudományos szakirányú, azaz nem történelemtanári oklevelet kaphatok. Ajánlatának azért örültem és azért fogadtam el, mert ezzel hajdani, még a gimnázium végén megfogant szándékom valósulhatott meg, hogy medievista legyek. Az egyetemi tanács elfogadta professzorom felterjesztését, rendkívüli tanulmányi tervet kaptam tudományos szakirányra és egyúttal mindezt az egyetemi diploma minimális feltételét jelentő négy év alatt szerezhettem meg.

Közben 1968-ban megjelent Püspöki mezőváros története című könyvem nyomtatásban, a következő évben annak szlovák változata. 1968-ban jelent meg az Irodalmi Szemlében az első tudományos tanulmányom, a kifejezetten paleográfiai témájú Felsőszemerédi rovásemlék. Ezek alapján Húščava professzor a tanszéken bejelentette, hogy a diploma megszerzése után tanársegédje leszek. Rendeztünk is ennek címén egy kisebb zsúrt.

A dolgok azonban másképpen alakultak. Húščava professzor 1969 augusztusában meghalt. Egyik-másik, a tanszéken dolgozó oktató erős konkurenciát látott bennem, főként az 1970-ben megjelent Dunaszerdahely város címere c. könyvem és a Limes Romanus tanulmányom után.

A történelem segédtudományaiból az akkor még létező „doktor filozofie”, PhD. minősítést 1972-ben, egy évvel az egyetemi diploma megszerzése után a szokásos szigorlatok és védés után megkaptam.

2. Feleségemről, Szilviáról

Első találkozásunkról, két nappal a teológiáról történt eltávolításom után, már említést tettem.

Találkozásunk és megismerkedésünk spontán egymásra találás és abból fakadó, hosszasan érlelődő szerelem és házasság lett. Ami minket összekötött, az kizárólag a kölcsönös személyes vonzalom volt.

Léva mellett egy kis faluban, Zsemléren született. Mint később kiderült, 1945 előtt egy a társadalmi felvirágzás küszöbén álló mezőgazdasággal foglalkozó családban.

A lévai magyar gimnáziumban érettségizett. Ezt követően tanulmányait az akkoriban még Agrártudományinak nevezett Egyetemen, Nyitrán folytatta kögazdaságtan szakon.

Ha a szükség úgy hozta, Ő volt a titkárnóm, ő gépelte tisztába a kézirataimat, bizonyos területeken kisegített a kutatásban is. Végül pedig ő volt kézirataim első szigorú lektora. Nem csak a stílisztikára, az értelmes mondatszerkezetekre ügyelt, hanem éles szemmel vette észre mondandóm érdemi, tartalmi réseit. Ügyelt arra, hogy szövegeimben véletlenül se maradjon olyan felesleges állítás, megjegyzés, amely indokolatlanul,

vagy nem alapos szükségből másokat kellemetlenül érintene. A tapintatosság és a nagyvonalúság ugyanis a lelkéből fakad.

Lehet, feltűnik a következetesen használt múlt idő. Sajnos súlyos betegségem miatt (a gerincvelőmben a nyaki részen nagyméretű tumor keletkezett) – amely több mint tíz éve jelentkezett –, minek következtében fokozatosan mozgásképtelenné váltam, végül 2008-ban nyaktól lefelé teljesen béna lettem. Ez az oka annak, hogy utolsó könyvem dátuma 2002. Az alkotómunka folytatásához most kezdek visszatérni.

Életemnek ebben a nehéz szakaszában nem csak fizikai értelemben volt támogatóm. Neki köszönhetem, hogy lelkemet is óvta és segített abban, hogy a legnehezebb időszakokban is a szakmai érdeklődésem fennmaradhatott, és ma már visszatérhetek a tudományos alkotáshoz.

Mindezt így leírni igen könnyű, de ő látott el testi esetlenségemben, nem hagyott magamra soha. A hosszú kórházi hónapok alatt is reggeltől estig velem volt. Nem terhelte aggodalmaival és félelmeivel, hogy megmaradok-e. Ezeket a lelki szenvedéseket csak azok tudják felfogni és megérteni, akik azt valamilyen módon átélték.

Az életünk szép és nehéz napjaiban egyaránt nagyszerű hitvesnek bizonyult. Szó szerint valósította meg a feleségnek azt a bibliai eszményét, amelyet a Példabeszédek Könyve oly szépen ír le [31, 10–31.].

Ezért Szilvia számomra az Isten áldása, és remélem, hogy a Gondviselő még hosszú ideig megtart minket egymásnak szeretetben és egészségben.

3. Tudományos pályafutásom első hivatásos szakasza: és ami körülötte volt (1971–)

Fentebb már említettem, hogy hajdani tanárom, Alexander Húščava professzor, aki a történelem segédtudományainak önálló képzési ágként elismert szlovákiai megalapítója, tanársegédként kívánt alkalmazni a tanszékén, a Levéltárban és Történelem Segédtudományai Tanszéken (Katedra archívničtva a pomocných vied historických) a pozsonyi Comenius Egyetemen. Nyilvánosan bejelentett szándéka közbejött váratlan halála miatt nem valósult meg.

A már említett két könyvem (Püspöki mezőváros története, 1968 és Dunaszerdahely város címere, 1970), az önálló magyar és szerzői fordításban megjelent szlovák változatra tekintettel négy könyvem (Podunajské Biskupice. Monografia starších dejín, 1969 és Erb mesta Dunajskej Stredy, 1970), illetve a két egészen új tudományos eredményeket hozó tanulmányom (a Felsőszemerédi rováslelék, 1968 és a Limes Romanus na Slovensku, 1970) már ismertté tették a nevemet. Ezek megfelelő számú és nagyságrendű megbízást hoztak, illetve helyeztek kilátásba.

A szocialista Csehszlovákiában érdekes módon még jogi értelemben is (rendes és részletes törvényi rendelkezések formájában) élt a Monarchia ausztriai részeiből Csehországon át ide származott szabadfoglalkozású tudományos kutatói státus. Ezt a státust minősített kutatók bizonyos szakmai feltételek teljesítése esetén nyerhették el.

Noha ez a státus a művelt világban mindennapos, bevett és elismert dolog, Magyarországon, ahol az akadémiázus szinte hatóság, soha nem létezett intézményes formában. (Az ott divatozó szabadúszónak semmi köze ehhez a státushoz.) Érdekes

módon Szlovákiában a polgári társadalomnak ezt a régi intézményét a rendszerváltás után törölték el, kihalásos formával.

Én a tudományos kutatás meg a tudományos véleménynyilvánítás nem korlátozható szabadságának a híve vagyok. Ez valójában alapvető emberi jog és a fejlett országok alkotmányai is garantálják ezt a szabadságot, a Szlovák Köztársaság is.

A szabadfoglalkozású tudományos kutatói státust megfelelő közjogi garanciák esetén jobbnak tekintetem, sőt – ha még létezne – ma is jobbnak tartanám az intézeti státusoknál. Ezekben ugyanis az előmenetelre is kiható tekintélyelvűség meg a hallgatólagos elvárások sokasága, a háttérbeli klikkérdések befolyása, elismerjük vagy sem, korlátozza a tudomány szabadságát.

A másik oldalon tény, hogy a fizetett kutatói státus kellő simulékonyság esetén szinte kockázatmentes, nem jár megélhetési gondokkal, sem igazi teljesítményi és eredménykövetelményekkel, amelyek általában is lazák.

A szabad státusban működő tudományos kutató, noha semmi esetre sem vállalkozó, sok tekintetben a vállalkozási feltételekhez, kockázatokhoz és bizonytalanságokhoz hasonló helyzetekkel találja magát szemben.

Családom régi hagyományainak megfelelően vállaltam a szabadság árát.

Akkoriban a kinevezés a tudományos kutató esetében a Tudományos Kutatók és Egyetemi Oktatók Szakszervezete Országos Elnökségének (az ÚVSOZ pracovníkov školstva a vedy) és a Szlovák Tudományos Akadémia Elnökségének közösen gyakorolt hatásköre volt. 1971. július 1-jei hatállyal megkaptam a szabadfoglalkozású tudományos kutatói tevékenységemet lehetővé tévő kinevezést „samostatný vedecký pracovník” besorolásban. Szó szerint önálló tudományos dolgozót jelent, ami tartalma szerint a magyarországi terminológiában tudományos főmunkatársnak felel meg.

1971. július 1. napjával tehát megkezdtem a szabadfoglalkozású tudományos kutatói pályafutásomat.

Az első általam felfedezett új római felirattöredék Püspöki mezőváros történetéhez kapcsolódik.

A templom padlásterében fennmaradt felirattöredék az ún. cursus honorum típusú feliratok közé tartozik, amelyek valamely magas rangú tisztviselő életpályáját tartalmazzák. A töredékből kiderül, hogy a felirat készítésében szerepe volt a helyi igazgatás képviselőinek (quattuorviri I.D.), a környező birtokok tulajdonosainak, vezetőinek és az iparosok testülete főnökének. A szakma örömmel fogadta az új emléket.

A következő római kori írott dokumentum, egy katonai pecsétellátott cseréptöredék véletlenül került elő mintegy hat-hét méteres mélységből a szövetkezet által folytatott kavicsbányászat közben a mogyorósi út külső részén.

A kétsoros katonai pecsét felső sora letörött, az alsó az első betű kivételével, amelyből csak az alsó töredék maradt meg, ép és jól olvasható. A töredékbetű alsó része egyértelműen a C maradéka. Ennek alapján a pecsét alsó sorát C[ohors] II Ital[icorum] VOL[untariorum]-nak kell olvasni. Ennek jelentése az Itáliai önkéntesek második cohorsa, azaz százada. A pecsétes cseréptöredéket fényképpel és olvasattal 1970-ben a Limes tanulmányomban tettem közzé a Comenius Egyetem évkönyveinek Historica sorozatában.

Már a Püspöki mezőváros történetének írásakor, 1967/1968-ban, miután az érseki palota kertjében fennmaradt Alexander Severus császár korában, 230-ban készült mérföldkő mellé újabb felirattöredék társult, meg kellett vizsgálni, vajon Püspöki térsége a birodalom területéhez tartozott-e.

A Carnuntumtól, Felső-Pannónia fővárosától (ma Deuts-Altenburg és Petronell Ausztriában) számított, a mérföldkőn szereplő távolsági adat ugyanis Püspöki mai kataszterébe esik.

Ekkor, főként Claudiosz Ptolemaiosz – Kr. u. 120 táján készült világtérképe szerint – szélességi és hosszúsági adatai alapján, a Duna vonala a mai Kis-Duna medrében haladt. A birodalmi világi és katonai közigazgatásáról a IV. századból ránk maradt jegyzékben, a Notitia Dignitatumban pedig Felső-Pannóniában két olyan tribunusi (katonai parancsnoki) székhellyel rendelkező katonai állomás is szerepelt – Arrianae és Carratena (~Carobensis) –, amely nem található a Carnuntum–Brigetio (Ószőny) és a Carnuntum–Sabaria (Szombathely) közt haladó római országúton. Az egyikük Püspöki kataszterében feküdhett.

Ezek az objektív tények feljogosítottak arra, hogy 1968-ban felvessem, majd később további leletek és tények fényében pedig részletesen bizonyítsam, hogy a mai Csallóköz térségében a Római Birodalom határvonala a Kis-Duna mentén halad, azaz a birodalmi határsáv előbb 7,5, később 15 km mélységig e vonaltól északra húzódott, ami számos más római kori lelet és néhány felirat eredetét is megvilágítja.

Ezeket a kérdéseket főképpen Püspöki mezőváros történetében (1968), a Limes Romanus na Slovensku-ban (1970), Quintus Atilius és családja sírfelirata Boldogfán (1981), a Boldogfa könyvében (1981), a Csallóköz vízrajzi képének története Strabón Geógraphikájától IV. Béla koráig (1985), Dunaszerdahely kiadatlan története I. kötetében (1979) és A Csallóköz neveiről szóló könyvében (1988, 1991) újabb és újabb tényeket felszínre hozva feltártam. A kérdés legfrissebb, rövid, de fontos összegezése a Pozsonypüspöki írásos említése 1221-ben és ami körülötte van c. tanulmányomban (2011) található.

Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznék, egy tényre szeretnék rámutatni. A birodalmi határ új helyének a kérdését a rajta fanyalgók nem vizsgálták meg soha. Így arra az egyszerű tényre sem figyeltek fel, hogy a Csallóköz térségében a Nagy-Duna medre 7–15 méterrel magasabban fekszik, mint a Kis-Dunáé. A víz pedig, ameddig a fizika törvényei érvényben maradnak, nem felfele, hanem lefelé folyik. Ha Pozsonynál a XVII. századtól kezdve nem építettek volna egyre kiterjedtebb gátakat és zsilipeket, a fő Duna ma is ott folyna. Ezt még a XIX. században is tudta minden tájékozott ember.

Pozsony város új, szép kivitelezésű és gazdag képanyaggal ellátott, kizárólag szak kutatók által írt története első kötetében van egy rövid közlés. Püspökön a III. dülőben római katonai táborot találtak és szakmai publikációja előkészületben van. Többet én sem tudok.

Ez a katonai tábor pusztá létével minden egyébként nem indokolt kétséget elsöpör, mind Püspöki római kori településtörténete, mind a Limes Romanus fekvése, mind a birodalmi határsáv helyzete tekintetében. A boldogfai és az érsekújvári, a komáromi meg a celemantiai (izsa-leányvári) leletek helybeli származását megerősíti. Ez a lelet a hetvenéves születésnapom alkalmából fontos, a már három-négy évtizeddel korábban közölt tudományos eredményeim hitelesítését jelentő szép ajándék.

Arról említést tettem, hogy már az alapiskola 6–8. osztályaiban tanulva Borovszky Samu vármegye-történetében található fekete-fehér címerrajzokról színes változatokat készítettem. Ennek révén szinte tudat alatt formálódott ki bennem a címerek esztétikájának, szerkezetének, tartalmának, mondanivalójának és üzenetének megismerése. Ez olyan folyamat lehetett, mint amikor a csecsemő beszélni tanul a szülőktől és a családi környezettől. Ily módon, tankönyv nélkül is, mélyen a lelkembe szívva, megtanultam a heraldika nyelvét.

Ezen a nyelven akkor szólaltam meg, amikor Dunaszerdahely Város Tanácsa pályázatot írt ki a város címere megalkotására. Édesanyám hívta fel a figyelmemet a pályázatra és vetette fel, vegyek részt rajta. Ekkor már a Comenius Egyetemen a Levéltártudomány és a Történelem Segéd tudományai Tanszék hallgatója voltam.

Nem tartozott a követelmények közé, de tanulmányt is készítettem hozzá, lényegében azt, amely 1970-ben könyv alakban is megjelent. Ez spontán felismerése volt annak, hogy a címerrajzot tartalmazó pályaművet heraldikai és történeti tekintetben is megfelelően alá kell támasztani. A pályázat anonim volt, a bírálóbizottság nem ismerte az eredményhirdetés előtt a pályázók nevét. Megnyertem a pályázatot.

Lényegében már ekkor kialakult a heraldikai könyveim szerkezeti és tartalmi felépítése.

Már Szerdahely esetében spontánul felismertem, hogy olyan címet kell készíteni, amelynek egyedi és szép rajza van, tartalmi tekintetben kötődjék a város múltjához, és ami igencsak lényeges: a város polgárainak olyan üzenetet nyújtson, amelyet el tudnak fogadni és meg tudnak szeretni. Ez maradéktalanul sikerült is. Ugyanis egy bizottsági határozattól senki sem fogad a szívébe semmit, ha maga a címer nem vonzza őt.

Fontosnak tartottam és a felismerést ma is helyesnek tudom, hogy a szép címerhez grafikai változatosság kell, amit a tiszta mértani, azaz heraldikai elemek meg egy figurális alakzat harmóniája biztosít legjobban. A figurális alakzat esetében pedig az ún. beszélő címerkép a legjobb, azaz olyan címerábra, amely a város nevét mutatja rajzos formában.

Ékes példa erre Rózsahely szép címere, amely megalkotója a címerpajzsot egy rózsavirág heraldikai rajzával töltötte ki, amely szívéből egy nyílhegy állt ki.

Heraldikai rajzon az olyan rajzolatot értjük, amelyet egyszerűen mondva színes papírból ollóval ki lehet vágni. Ha ezt nem lehet megtenni, a címerrajz kétségtelenül rossz.

Érdekes módon a XIX. század második fele óta meglehetősen helytelenül „rovásírásnak” aposztrofált, véleményem szerint Hunyadi Mátyás udvarában megalkotott magyar, később székelynek tekintett írás paleográfiai és írástörténeti vizsgálatába egy véletlen vitt bele.

Húščava professzor első vagy második paleográfiai előadása után, 1968 szeptemberében egy új hallgató kollégámtól, Mayer Mariántól kaptam egy fényképet, amelyen egy gótikus templomkapu közszemöldökén ismeretlen jelekből álló írás volt látható. Elmondta, hogy a Nyitrai Régészeti Intézetben, ahol nagybátyja is dolgozott, már évek óta semmire sem jutottak vele. Ez volt a felsőszemerédi gótikus templomportálé felirata.

Megszemlélve a fényképet azonnal láttam, hogy a jelek Bél Mátyás De litteris Hunno-Scythicis (Eszmefuttatás a hun-szkíta írásbeliségről) c. 1718-ban Lipcsében ki-

adott könyvében közölt ábécé alapján olvashatók. A könyvét ugyanis teológus koromban figyelmesen áttanulmányoztam.

A feliratot elolvastam, sőt az Irodalmi Szemlében vállalták a közlését. A Szemle októberi számában meg is jelent.

Olvasatom, és vele a felirat híre futótűzként terjedt. Soha meg nem számoltam, hány helyen írtak róla. Jelentőségét az mutatja, hogy néhai Pais Dezső professzor, a magyar nyelvtudomány kimagasló személyisége találkozót kért. Ezt követően 1971-ben megjelent a tanulmányom a Magyar Nyelvben, a magyar nyelvtudomány egyik legjelesebb szakfolyóiratában, sőt önálló kiadásban, a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványsorozatában is. A Nyelvtudományi Társaság a tagjává választott, Pais Dezső professzor ezt követően haláláig atyai pártfogóm és támogatóm lett. Ő vezetett be a magyar nyelvtudomány nagyjainak és részben más jeles tudósok körébe.

A felsőszemerédi rovás emlék c. tanulmányomban, amely klasszikus paleográfiai tanulmány, már utaltam rá, hogy a felirat fényében nem székely, hanem egyetemes magyar írásról kell beszélnünk.

Ezt követte sorban több e körben készült tanulmányom. Köztük a máig sok kutatót izgató A magyar rovásírás eredetéről szóló tanulmányom a Magyar Nyelvben, 1977-ben. Ebben ugyanis paleográfiai és más korabeli bizonyítékok alapján kimutattam, hogy a rovásírásnak nevezett írás nem ősi örökség, hanem Mátyás király udvarában keletkezett historizáló írás, amely első hiteles emléke a felsőszemerédi templom portálján 1482-ből ránk maradt, az építőmester nevét és az évszámot őrző felirat: „1482 Kúrakó János mester”. Egyszersmind rámutattam arra is, hogy a mesterséges művészírás megalkotói részben valamilyen régi írás ábécéjét is felhasználhatták, így például a kazáriai türköknek nevezett magyarokét, vagy az avarokét. Ugyanis Szent Cirill és Metód az ószláv nyelvű Biblia-fordítás jogosságának alátámasztására az ún. velencei disputában 862-ben mindkettőre hivatkozott.

Ez a tanulmányom a mai napig elevenen hat a kérdéssel foglalkozókra, mégpedig aszerint, hogy a paleográfia, epigráfia és más történeti tények higgadt vizsgálata, vagy a romantikus ősi múlt fontosabb-e számukra. Tévedésbe ne essünk, az utóbbiak közé nem csak lelkes rovásrajongók, hanem jeles kutatók is tartoznak aszerint, hogy 1977 előtt miket írtak, vagy melyik aktuálpolitikai irányzat hívei ma.

Természetesen bizonyos kérdésekről később is írtam. Például 1981-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelem Segéd tudományai Tanszéke által a magyar írásbeliség 800 éve tárgyában megrendezett konferencián 1981-ben A „rovásírás” helye és szerepe a magyar művelődés történetében c. előadásomban. Ebben arra mutattam rá, hogy Thuróczy János latin nyelvű, 1488-ban két kiadásban is megjelent A magyar krónikájának két vonatkozó szakaszát a XIX. és XX. századi elvárások szerint idomítva magyarázzák félre.

A Rovásírásos emlékeink olvasásának és egy ismeretlen írásrendszer megfejtésének elvi kérdései c. tanulmányomban a felette elburjánzó olvasatok tarthatatlanságát mutattam ki különféle paleográfiai és a rejtjeles szövegek desifrázolásánál is alkalmazott egyik-másik kritérium fényében. A tanulmány a nyíregyházi Jósa András Múzeum 1972–1974 évjelzés alatt sokkal később látott napvilágot. A „rovásírás” rajongói természetesen nem kedvelik.

Az általam felvetett kérdések máig erős mozgásban tartják mind a szakmai, mind a műkedvelő közönséget. Vannak, akik a felsőszemerédi rováslelőket igyekeznek elfelejteni, mert máig a legrégebb hiteles és datált emléke lévén e humanista írástálmánynak nem illik bele a székel-írás ősiségét valló elképzelésekbe.

1976-ban jelent meg az Irodalmi Szemlében Az ősi Nyitra a kortársak híradásai és a történészek elképzelései alapján c. tanulmányom. Ebben mutattam rá először arra, hogy a hagyományos történetiszemlélet és a források közt nincs összhang.

A kis tanulmányom hatalmas visszhangja lett. Peter Ratkoš, a korszakkal foglalkozó történész a pozsonyi Akadémián dörgedelmes vitairatban kísérelt meg sárba tipor- ni. Az Irodalmi Szemle akkori főszerkesztője nem tájékoztatott a vitairatról, amelyet csak a közlése után láttam, sőt a válaszom közlését is indok nélkül megtagadta.

Helyette először Chicagóban, majd New Yorkban jelent meg 1985-ben A tények erejével címen, majd értesítemem nélkül ki tudja hányszor.

Az ősi Nyitra... jelentőségére utal, hogy a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete 1977-ben külön vitát rendezett a kérdésben, ahol mindenki jelen volt, aki e területen a szlovák tudományban mérvadónak számított.

Zárt ajtók mögött a prágai Akadémia is vitát rendezett a kérdésben, ahol azt érdeklődéssel fogadták.

Ezt követte a Nagymorávia fekvéséről szóló tanulmányom, amely először Budapesten a Valóságban 1978-ban, a pittsburghi Duquesne University kiadásában 1982-ben angolul, New Yorkban 1985-ben ismét magyarul, végül szerbül jelent meg.

A tanulmány alapvető szakmai kérdéseket tisztáz Nagymorávia időben változó kiterjedéséről, kezdeteiről a szerbiai Morava folyó mentén. Tisztáztam annak a felfogásnak a keletkezését, amely szerint ősi fészke az északi Morava folyó vidéke lett volna. Ez a cseh történetiszemlélet a „translatio regni”, az ország, a királyság áthelyezése XIV. századi eszméjének a terméke, amely szerint Szvatopluk királysága, királyi méltósága került átvitelre Csehországba.

Néhány nyugati kutató kivételével a szövegemet többnyire el sem olvasták. Magyarországon azt hirdették, tagadom Szvatopluk hatalmát Szlovákia mai területének középső s nyugati részeiben, az északi Morva folyó meg Csehország részein és nem ismerem el Szent Metód érseki főhatóságát a mai Szlovákia területén. Pedig a fordítottja az igaz, amit még térképvázlaton is szemléltettem. A szlovák marxista történészek, akiknek nem tetszett, hogy bizonyos részkérdésekben rámutattam az állításaik történeti forrásokkal ellentétes pontjaira, úgy igyekeztek kikerülni a korrekciót, hogy kijelentették, én csupán az amerikai Boba Imre professzor epigonja vagyok. Vonatkozó munkáimat nem adták ki szlovákul, mert kiderült volna, hogy semmilyen tekintetben nem vagyok Boba követője, aki Nagymoráviát kizárólag Sirmium (Sremska Mitrovica) környékére tette, sőt vele szemben határozottan azt támasztottam alá, amit fentebb már mondtam Szvatopluk országáról. [Vö. Boba Nagymoráviája magyar fordításához írt előszavammal.]

A szlovák történetírás mai és korábbi marxista képviselői számára éppen úgy, mint a magyar történetírás számára az egyházigazgatás, a kánonjogtörténet ismeretlen terület. Fogalmuk sincs az egyházi közigazgatás alapelveiről, történeti és jogi változásairól. Emiatt Szent Metód sirmiumi székhelyű pannóniai érsekségéről csupán zavaros

elképzelésekkel bírnak. Az ilyesmit nehéz elismerni, emiatt mélységesen hallgatnak a vonatkozó tanulmányaimról. Ilyen a Sainth Methodius of Thessaloniki, The Archbishop of Sirmium: The location of Great Moravia in light of territorial formation of the 'Diocesis Panniniarum' between 295–900 A.D., amely Pittsburghban hangzott el a Duquesne University XVI. History Forumán. Magyar kivonata a Nagymorávia fekvéséről New York-i kiadásában. E körbe tartozik a Kievtől Kalocsáig címen 2005-ben megjelent Boba Emlékkönyv számára írt nagy tanulmányom, a Bizánc és Róma IX. századi balkáni joghatósági konfliktusának antik közigazgatási alapja: a Nagy Constantinus-féle Praefectura Illyrici Occidentis (324–441).

Paradox módon a mai szlovákiai történészek közt én képviselem Szvatopluk király voltát.

Nagymorávia történetének a szemlélete az elmúlt harminc-negyven év alatt gyökeresen megváltozott. Noha vannak még a régi felfogásnak kitartó képviselői, kiváltképpen Magyarországon, de Boba Imre, az amerikai Charles R. Bowlus és a német Martin Eggers munkássága nyomán ma már idehaza sem bűn azt vallani, amit 1977-ben felvettem. Remélem, ehhez a folyamathoz én is hozzájárultam.

4. Szakmai pályafutásom második szakasza: oktatómunkám az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészkarán (1987–)

1987-ben meghívást kaptam az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi karára a Levéltár és Történelem Segédtudományai Tanszékre.

A meghívás háttérében, amint az fokozatosan kiderült, az állt, hogy a tanszéknek két ok miatt volt szüksége tanerőre. Egyrészt avégett, mert az egyetemi előírások értelmében a meglévő oktatói létszámhoz docensre volt szükség, de az ott működő adjunktusok közül még senki nem volt készen a kandidátusi cím megszerzésére, ami akkoriban a docensi kinevezés feltétele volt.

Másrészt Magyarországon nem volt a történelem segédtudományaiból doktori képzés, emiatt a Történelem Segédtudományai Tanszék léte forgott veszélyben, mert a működéshez e területen minősített szakértőre is szükség volt.

Munkásságom Magyarországon hosszú ideje ismert és elismert volt. A konferenciák sokaságán keresztül pedig a szakma képviselői személyesen is ismertek. Az sem volt titok, hogy a Komenský Egyetemen Pozsonyban Húščava professzor iskolájában PhD. minősítést szereztem a történelem segédtudományaiból.

Kandidátusi minősítem még nem volt, de tudták, hogy Pozsonyban, a Madách Kiadóban nyomdában van már a Piacok és vásárok Magyarországon I. 1000–1301. Az Árpád-kori vásártartás írott emlékei és azok kritikája az államszervezéstől a tatárjárásig c. könyvem. A kézirat alapján megindult a kandidátusi minősítési eljárás, amit sikeres védelemmel fejeztem be 1988-ban. Ennek eredményeképpen az akkori gyakorlatnak megfelelően két oklevelet kaptam: a történelemtudományok kandidátusáét és az új PhD. diplomát. Az egyetemi docensi kinevezést 1990. február 1. napján kaptam meg.

Az egyetemen igen sokrétű munkásságot folytattam. Meghívásom céljának megfelelően megalapítottam a teljes körű latin paleográfiai képzést hat félévben. Szinte egy idő-

ben indítottam a kánoni jogtörténet képzését négy félévben. Nemsokára ezekhez kapcsolódott az egyetemes írástörténet két félévben. Alapfeladataim mellett szükség szerint oktattam kronológiát, diplomatikát, sőt oklevélolvasást is.

Ezen túlmenően aktív munkatársa lettem az MTV Kánon: vallás és kultúra tudományos ismeretterjesztő sorozatának, amely nyolcvanhat meghaladó adásából 69-nek voltam különféle címen a résztvevője, ötletgazdaként, műsorvezetőként, előadóként, sőt forgatókönyv-íróként is 1990-ben és 1991-ben. A sorozat sikerét az bizonyítja a legjobban, hogy sok alkalommal ismétlésre került, sőt egyes tételei még alkalmasint most is felbukkannak valamilyen televízióban.

Egyéb történeti, köztük egy hétrészes írástörténeti ismeretterjesztő filmjeimmel együtt 106 televíziós filmben voltam a fenti módon munkatárs.

Munkásságomat méltányolták is, mert – az ELTÉ-n ötödikként – 1993-ban elnyertem az iskolateremtő, nemzetközileg is ismert és elismert egyetemi oktatóknak adományozni szokott legmagasabb miniszteri díjat, a Szent-Györgyi Albert díjat.

Az ismertetett oktatói és tv-beli munkásságomon túl aktív résztvevője voltam a tudományos közéletnek, amit azoknak a konferenciáknak a sorozata jelez, amelyeken előadóként részt vettem.

1996 novemberében a Holocaust Emlékbizottság rendezésében én voltam az 1100 éves együttélés. A magyar és a magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában c. tudományos konferencia szakmai szervezője.

Néhány nappal a konferencia előtt megjelent nálam valaki a tanszékcsoportból és közölte velem, ha megtartom a konferenciát, nem lesz jövőm az ELTÉ-n. Én a konferenciát, ők meg a közlésüket tartották meg. Ez azonban már egy másik történet.

Annyit azonban meg kívánok jegyezni, hogy tettükkel olyan körbe emeltek fel, ahova semmilyen szavazással belépni nem lehet, csak „kiérdekelni”. Abba a sorba kerültem, amelyet ezek a nevek fémjeleznek: Marczali Henrik, Morgenstern marcali rabbi fia, akit azt követően menesztettek a Királyi Egyetemről, az ELTE jogelődjéről, amikor nagyszerű munkával vagy másfél kötetet írt meg a Magyar nemzet története millenniumi tízkötetesében; Szekfű Gyula, aki miután le merészelt írni, hogy a darutollas nemzeti viselkedésben járó honatyák kuruc ősei éppen olyan rablók voltak, mint a labancok, zajongott az országgyűlés és meg akarták fosztani egyetemi tanárságától, Hóman Bálint miniszter befolyása mentette meg. (Igaz, a miniszterek sem egyformák.) Végül e körbe tartozik a nagy tudású Kumorovitz Bernát professzor, egyebek közt a pecséttan kézikönyvének a szerzője, akit szerzetesi volta miatt űztek el az ELTÉ-ről az 50-es évek elején, és talán nyolcvanhárom éves volt, amikor az Akadémia rehabilitálta. Én vissza nem vonható kitüntetésnek tekintem, hogy a nagy történészek eme sorába kerülhettem.

Az ELTE-beli és az azt követő korszakomban a történelmi segédtudományok eszköztárával elért eredményeim alapvető és új, a magyar középkorról vallott korábbi tudományos szemléletek több lényeges módosítását követelik meg.

E körben kiemelem a kánoni jogtörténet körébe tartozó két munkámat. Nevezetesen a Szent István király egyházszervezete – Előzmények, kánonjogi és politi-

kai háttér (Bp. 1988), meg A Székesfehérvári Prépostság és bazilika előzményei és szerepe az alapítás első századában a kánoni jog tükrében (Székesfehérvár, 1996) címet viselőt. Ezekhez több további lényeges tanulmányom kapcsolódik, amelyekben a magyarországi kereszténység kezdeteit jelentő, 963 és 1000 közt működő országos hatáskörű Esztergomi Püspökség létét és működését derítettem ki.

Itt utalnék röviden a Piacok és vásárok kezdetei c. könyvem eredményei közül, amelyek a vásártartást érintő korai forrásaink, oklevelek, törvények és elbeszélő források új gazdasági szempontokat is fegyelembé vevő diplomatikai vizsgálatából támadtak, csupán egyre.

Bebizonyítottam, hogy az ún. tihanyi alapítólevél hamisítvány. Természetesen nem a magyar szavakat hamisították bele, hanem a későbbi birtokadományokat, mégpedig meglehetősen gyatrán.

Ehelyütt szeretném megemlíteni a vallástörténeti tanulmányaim közül a következő kettőt:

1. Zsidóság a korai Árpád-korban. A magyar társadalom vallási viszonyai a kazár hitvitától IV. Béla zsidó privilégiumáig. (Bp. 2001) címűt, amelyben számos egyéb mellett a Kazár Birodalom felekezeti toleranciájára vonatkozó adatok érdemelnek említést, de a csupán jegyzetbe szorított felismerés is, amely arra mutat rá, hogy az Árpád felmenői közt két eltérő néven, hol Előd, hol Levedi néven emlegetett személy csupán a név héber alakjának az LVD-nek kétféle olvasata. A kazár krónikákat ugyanis héberül írták, amint azt József kazár király egyértelműen elmondta. Más szóval ez azt jelenti, hogy Anonymus mester és a többi elveszett krónikakompozíció egyik alapja a héber nyelvű kazár krónikák sorozata.

2. A reformáció feltűnése az Esztergomi Főegyházmezge területén. A Dunáninnyi Református Egyházkerület előzményei és kezdetei 1592–1623 (Limes, Tatabánya, 2001/3. mell.), amelyet, noha jelentős vonatkozásokat tartalmaz a Csallóköz és Somorja vidékére, földijeim még hallomásból sem ismerik.

Visszaemlékezésemet a két utolsó könyvem adataival zárom:

1100 éves együttélés. A magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában (Holocaust Emlékalapítvány, Bp. 2001.) Amelyhez Göncz Árpád köztársasági elnök úr írt előszót, s amelyet én szerkesztettem.

Szent Gellért püspök-vértanú élete és műve. (Belvárosi Főplébánia. Bp. 2002.) Amely egy kimagasló szent élettörténete kapcsán a magyar kereszténység és egyház-szervezet kezdeteit új megvilágításba helyezi.

Munkásságomban mindig az az eszme vezérelt, amelyet régi, még a rendszerváltást évekkel megelőzően nyomtatásban is megjelentetett jelmondatom tartalmaz: „Servo veritati, quia Deus est, amo Deum quia misericors est” – Szolgálom az Igazságot, mert Isten az Igazság, szeretem az Istent, mert Ő az Irgalmasság.